

Slobodan Miladinović

УДК 323:316.64-057.87

Univerzitet u Beogradu
Fakultet organizacionih nauka
Beograd

Originalni naučni rad

STAVOVI STUDENTSKE POPULACIJE O UZROCIMA SUKOBA
I O ČINIOCIMA KOJI MOGU DOPRINETI OČUVANJU MIRA
I POLITIČKE STABILNOSTI NA BALKANU³⁵

Apstrakt: Balkan sa razlogom nosi naziv bureta baruta. Vekovima unazad to je bio prostor neprestanog sukobljavanja. Savremeni trenutak je na globalnom planu označen kao vreme globalnih integracija. Stoga se i postavlja pitanje kako održati mir i stabilnost i izgraditi kulturu mira kao alternativu na ovim prostorima dominirajućoj „ratničkoj kulturi“. U okviru njega biće analizirani odgovori studenata tri balkanske zemlje na pitanja o uzrocima sukoba u poslednjih par decenija i o činiocima koji mogu doprineti očuvanju mira i političke stabilnosti na Balkanu.

Кljučне речи: mir, Balkan, politička stabilnost, etnički sukobi, studentska populacija.

Zapadni Balkan se nalazi na raskrsnici velikih puteva te je stoga tokom višemilenijumske istorije bio u središtu različitih interesa. Sve je to uzrokovalo brojne, različite motivisane sukobe. Za sukobe se s pravom može tvrditi da predstavljaju kulturno istorijsku konstantu ovih prostora. Štaviše, sukobima se može pripisati da predstavljaju način života ljudi sa ovih prostora (Miladinović, 2008: 18). Ovo tim pre ako uzmemo u obzir etničko-religijsku a samim tim i, u širem smislu, kulturnu izmešanost ljudi koji dugoročno nastanjuju ovaj prostor. Pripadnici različitih naroda i vera su tokom duge istorije živeli jedni pored drugih, ponekad u miru i saradnji ali najčešće u sukobu i međusobnom zaziranju. To potvrđuju brojna istraživanja

---

³⁵ Rad je urađen u okviru projekta *Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evropskih integracija* (179074) koji realizuje Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu, a finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

etničkih distanci kojima se uglavnom prikazuje visoka distanca između pripadnika različitih etničkih grupa a posebno ako među njima postoje kulturne, najčešće religijske i jezičke barijere³⁶.

Preciznije rečeno, na prostoru zapadnog Balkana se susreću različite civilizacije. Ne samo da se susreću već se često i prožimaju, mešaju, ali to nije dovoljno da bi pripadnici različitih naroda i verskih grupa živeli u miru jedni sa drugima. Na ovom prostoru se jasno prepoznaje Hantingtonova (2000) ideja da kulture i kulturni identiteti, koji se u najširem smislu javljaju kao civilizacijski identiteti oblikuju modele kohezije, dezintegracije i sukoba.

Druga polovina i posebno kraj XX veka su na globalnom planu a posebno u širem evropskom prostoru obeleženi procesima globalnih međunarodnih integracija. Za to vreme je Zapadni Balkan goreo u etničkim i religijskim sukobima. Nekadašnja Jugoslavija se raspala u krvavom ratu. U Bugarskoj su se odvijali značajno blaži ali ipak na mahove oštri sukobi Bugara sa turskom i romskom nacionalnom manjinom. U Makedoniji su se u više navrata dešavali sukobi Makedonaca sa albanskom nacionalnom manjinom ali povremeno ima i nesuglasica sa Srbima (sukob Srpske i Makedonske pravoslavne crkve). Većina ovih sukoba je evidentno imala ne samo etnički već i religijski predznak.

Čini se da u celoj ovoj zbrci ipak počinje da se primećuje i glas razuma. Strasti počinju da se smiruju i sve je više onih koji smatraju da narodi sa ovog prostora treba da prevaziđu nesuglasice iz dalje i bliže prošlosti i da se okrenu međusobnoj saradnji i uključe u globalne integrativne procese. U skladu sa ovom konstatacijom u ovom radu će biti analizirani rezultati empirijskog istraživanja „Kulturna orijentacija aktera/studenata, međuetnički odnosi, nacionalni identitet i kultura mira na Balkanu“ obavljenog u okviru makroprojekta „Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evropskih integracija“ (179074) u realizaciji Centra za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu³⁷.

Ispitanicima smo postavili dvadeset tvrdnji grupisanih u tri celine za koje je trebalo da se izjasne da li se sa njima slažu ili ne, uz mogućnost da o tome nemaju stav. Celine su se odnosile na to (1) šta ispitanici identifikuju kao uzrok sukoba na

---

³⁶ U Srbiji, Bugarskoj i Makedoniji koje će biti analizirane u ovom radu je u novijem periodu obavljen veći broj istraživanja etničke distance. U Srbiji su u novije vreme obavljena sledeća istraživanja: Petrović, Miladinović 2014; Popadić 2010; Miladinović 2008; Ivanov 2008; Miladinović, 2007. Nalazi istraživanja u Bugarskoj analizirani su u: Pamporov 2009; Mantarova, Zakharijeva 2007). Nalazi istraživanja u Makedoniji prikazani su u: Sharlamanov, Jovanoski, 2013; Georgievski 2006.

³⁷ Istraživanje je bilo anketnog tipa i realizovano je krajem 2012 i tokom prve polovine 2013. godine kao deo šireg istraživanja planiranog na uzorku od 2400 studenata u Srbiji, Bugarskoj i Makedoniji u tri univerzitetska centra (Niš, Veliko Trnovo i Bitolj) s tim da je svakim poduzorokom obuhvaćeno po 800 studenata. Uzorak je urađen proporcionalno sastavu studenata i obuhvata studente tri grupacije: društveno-humanističke, tehničko-tehnološke i medicinske i prirodno matematičke, po godinama studija i visokoškolskim ustanovama.

Balkanu tokom protekle dve decenije, (2) šta može da doprinese miru i političkoj stabilnosti na Balkanu kao i (3) šta može da doprinese miru i stabilnosti u njihovim zemljama. Za prvu celinu ponuđeno je devet stavki – tvrdnji, za drugu sedam i za treću četiri stavke. Za ponuđene tvrdnje je uporedno prikazan rang prihvatanja u sve tri posmatrane zemlje kao i uporedna tabela sa strukturom ponuđenih odgovora.

Ovome je pridodato i pitanje: „Po Vašem mišljenju, države koje pripadaju velikim civilizacijama (zapadnoj, muslimanskoj, pravoslavnoj, istočnjačkoj) u budućnosti će:“ (1) saradivati, (2) se sukobljavati, (3). Živeti jedna pored drugih bez mogućih kontakata i (4) nemam stav/ne mogu da procenim.

Pre nego što pređemo na analizu dobijenih rezultata daćemo prikaz kretanja etničkog i religijskog sastava stanovništva posmatranih zemalja tokom poslednjih par decenija.

Tabela 1: Etnički sastav Srbije

Etnički sastav stanovništva Srbije	Srbija 1991. sa procenom Albanaca	Srbija 1991. po popisu	Srbija 2002.	Srbija 2011.
1. Srbi	65,65	79,93	82,86	83,32
2. Crnogorci	1,43	1,52	0,92	0,53
3. Albanci	17,22	1,00	0,82	0,08
4. Mađari	3,53	4,39	3,91	3,53
5. Jugosloveni	3,26	4,09	1,08	0,32
6. Muslimani	2,42	2,30	0,26	0,31
6a. Bošnjaci	-	-	1,81	2,02
7. Romi	1,40	1,21	1,44	2,05
8. Hrvati	1,12	1,24	0,94	0,80
9. Ostali	3,97	4,32	5,96	7,04

U vezi podataka za Srbiju treba reći da podaci za 1991. godinu nisu potpuno pouzdani s obzirom da je albansko stanovništvo bojkotovalo popis. Dakle, za njih su date (naučno verifikovane) procene³⁸ u prvoj koloni dok su u drugoj koloni dati rezultati popisa. Podaci za 2001. i 2011. godinu predstavljaju rezultate redovnih popisa stanovništva (Statistical Office of the Republic of Serbia 2012: 15). Iz podataka je evidentno da su se u sve tri posmatrane zemlje dešavale izvesne turbulencije u vezi sa etničkom strukturom stanovništva. Najdramatičnija situacija je bila u Srbiji u kojoj je došlo do samoproglasa nezavisnosti Kosova na kojem većinski deo stanovništva čine Albanci. Udeo Mađara se smanjio sa 4,39% (1991) na 3,53% (2011). Problem je što se u ovom slučaju ne radi samo o smanjenom natalitetu već i

³⁸ *State Report Submitted By the Federal Republic of Yugoslavia Pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities* (2002).

o iseljavanju iz Srbije. Vidno je i da je Jugoslovena 1991. godine bilo preko 4%, a sada ih gotovo nema. Primetno je i uvećanje Roma što može biti i znak da se popis bolje sprovodi i da ih je sada veći broj nego ranije evidentiran. Takođe se vidi porast u kategoriji „Ostali”. Najzanimljiviji je podatak da grupa koja se nekada identifikovala imenom Muslimani sve više koristi novi naziv – Bošnjaci s tendencijom da će to postati njihovo novo etničko ime.

Tabela 2: *Etnički sastav Makedonije prema poslednja tri popisa stanovništva*³⁹

	1991.	1994.	2002
Makedonci	67,0	66,6	64,18
Albanci	21,7	22,7	25,17
Turci	3,8	4,0	3,83
Romi	2,6	2,2	2,66
Srbi	2,1	2,1	1,78
Ostali	2,8	2,4	2,38

U Makedoniji je primetno povećano učešće Albanaca i smanjeno učešće Makedonaca. To za Makedonsku većinu može biti i prvi signal za uznemirenje. Primetno je smanjenje učešća Srba i ostalin nacionalnih manjina.

Tabela 3: *Etnički sastav Bugarske*⁴⁰

Etnički sastav Bugarske	1981	2001.	2011.
Bugari	82,3	83,9	84,8
Turci	8,5	9,4	8,8
Romi	2,6	4,7	4,9
Ostali	6,6	2,0	1,5

I u Bugarskoj je bilo manjih turbulencija u etničkom sastavu stanovništva. U poslednjih dvadesetak godina je došlo do neznatnog povećanja broja većinskih Bugara ali i do kolebanja broja Turaka uz vidno povećanje broja Roma, što bi moglo, kao i u slučaju Srbije, biti rezultat odgovornijeg vođenja popisa stanovništva. Treba napomenuti da je vidno opalo učešće kategorije „ostali“ U popisu iz 1981. u kategoriju ostali (Bideleux & Jefries 2007: 74) bili su uključeni Pomaci – islamizovani Sloveni kojih je tada bilo 3% i koji se u poslednjem popisu ne izdvajaju kao posebna etnička skupina. i Makedonci kojih je bilo 2,5%, a koji se u poslednjem popisu pojavljuju u udelu od 0,02%. Može se pretpostaviti da se ovde delom radi i o

³⁹ Podaci za 2002. godinu navedeni su prema: The State Statistical Office, "Dame Gruev" – 4, 2005: 34) Podaci za prethodne popise preuzeti su sa <http://hr.wikipedia.org/wiki/Makedonija>.

⁴⁰ Podaci za 2011. preuzeti su iz popisa (Национален статистически институт, 2015), a stariji podaci su uzeti iz: Bideleux & Jefries 2007: 74.

asimilaciji Pomaka u tri najbrojnije etničke grupe kao i o asimilaciji Makedonaca u Bugare.

Gledano po verskoj pripadnosti, 84,59% stanovništva Srbije je pravoslavne veroispovesti, katolika je 4,97%, protestanata i ostalih hrišćana ima 1,03%, muslimana 3,10% i ostalih (uključujući ateiste, agnostike, neizjašnjene i nepoznato) je 6,31% (Đurić i dr. 2014: 181). U Makedoniji 64,78% stanovništva pripada pravoslavnoj veroispovesti, 33,3% je muslimana, katolika je 0,35% i 1,55% je ostalih, uključujući ateiste, neopredeljene i nepoznato (The State Statistical Office "Dame Gruev" 2005: 334). U Bugarskoj je prema poslednjem popisu evidentirano 75,96% pravoslavaca, 0,85% katolika, 1,12% protestanata, 10,02% muslimana, 0,20 posto ostalih veroispovesti, 4,73% deklariranih ateista i 7,12% neizjašnjenih (Национален статистически институт 2011). Na osnovu navedenih podataka je evidentno da su sve tri posmatrane zemlje etnički mešovitog sastava s tim da se radi o etničkim grupama koje u Hantingtonovom smislu zaista pripadaju različitim civilizacijama koje su tokom novijeg perioda bile u otvorenim sukobima.

Prvom celinom nastojali smo da vidimo kako ispitivana populacija gleda na novije sukobe i njihove izvore. Tvrdnje postavljene u okviru prve celine kao i njihov međusobni rang u posmatranim zemljama prema izboru odgovora „slažem se“ date su u tabeli 4.

Tabela 4: Rang posmatranih tvrdnji prema odgovoru „slažem se“

Po Vašem mišljenju sukobi na Balkanu tokom protekle dve decenije nastali su kao rezultat:	Srbija	Bugarska	Makedonija
1. interesa političkih elita	1	1	1
2. nacionalizma balkanskih naroda	3	6	5
3. mešanja stranih sila u odnose balkanskih zemalja	2	2	2
4. sukoba različitih religija	5	3	3
5. sećanja na sukobe u prošlosti	4	5	6
6. ekonomske nerazvijenosti balkanskih zemalja	6	4	4
7. nepoznavanja kulture susednih naroda	9	7	7
8. urušavanja socijalizma	8	8	9
9. "ratničke kulture" balkanskih naroda	7	9	8

Ubedljivo najveće prihvatanje ima tvrdnja da su sukobi na Balkanu nastali kao rezultat interesa političkih elita. U Srbiji i Bugarskoj se čak četiri petine studenata izjašnjava da se slaže sa ovom tvrdnjom a u Makedoniji nešto manje – dve trećine. Druga po prihvaćenosti u sve tri zemlje je tvrdnja da su sukobi nastali kao rezultat mešanja stranih sila u odnose balkanskih zemalja. Zanimljivo je da se ovaj stav najviše prihvata u Srbiji – četiri petine (78,97%), vidno manje u Bugarskoj – nešto više od dve trećine (69,11%) a najmanje u Makedoniji – nešto više od polovine ispitane populacije (55,67%). Ove dve najfrekventnije prihvatane tvrdnje

kao zajednički imenitelj imaju nosioce političke moći bilo da se radi o lokalnim političkim elitama ili da je reč o nosiocima globalne tj. svetske političke moći.

Kad isključimo lokalnu i svetsku politiku kao uzročnike sukobe ostaju uzroci koji se mogu svesti na karakteristike društvenu strukturu (pre svega posmatrano kroz etničko religijsku ili civilizacijsku raznolikost ali i kroz ekonomske i političke protivrečnosti) i kulturne činioce (zasnovane ne međusobnom nepoznavanju i kolektivnom sećanju na ratničku prošlost) ili njihove kombinacije što u krajnjoj liniji rezultira uvreženim stavovima o tradicionalnim neprijateljstvima naroda koji žive na ovim prostorima. Zanimljivo je da u posmatranim zemljama oko ranga i redosleda ostalih tvrdnji ne postoji tolika saglasnost kao kada je reč o vrednovanju značaja (centara) političke moći. Očigledno da mladi i obrazovani uspešno prepoznaju činjenicu neegalitarne raspodele društvene moći kako na globalnom tako i na lokalnom nivou kao i nosioce društvene a pre svega političke moći kao ključne aktere u iniciranju etničkih sukoba na Balkanu.

U Srbiji je na trećem mestu nacionalizam balkanskih naroda dok su u ostale dve zemlje na tom mestu sukobi različitih religija koji se u Srbiji nalaze na petom mestu.

Posebnu zanimljivost u ovom kontekstu predstavlja i podatak da nacionalizam kao uzročnik sukoba vidi sličan broj ispitanika u sve tri zemlje tj. nešto manje od polovine ispitane populacije (Srbija – 47,77%; Bugarska – 46,24% i Makedonija – 45,45%). Nacionalizam prati i sećanje na sukobe u prošlosti koje je u Srbiji na četvrtoj u Bugarskoj na petoj i Makedoniji na šestoj poziciji, kao i sukobi različitih religija koji su u Srbiji na petoj poziciji a u Bugarskoj i Makedoniji na trećoj poziciji.

U kompleksu tvrdnji koje se baziraju na prihvatanju etničko-religijskih momenata kao uzroka sukoba najveće iznenađenje predstavlja podatak da se u Srbiji znatno manje nego u preostale dve zemlje prihvata stav da su sukobi na Balkanu tokom prethodnih par decenija nastali kao rezultat sukoba različitih religija (38,50%). U Makedoniji je učestalost prihvatanja ovog stava veća za oko 10% (48,01%) a u Bugarskoj za 15% (53,28%). Iznenađenje je u tome što je Srbija posredno ili neposredno bila uključena upravo u sukobe različitih religija, što je građanski rat na teritoriji bivše Jugoslavije imao kako nacionalni tako i religijski predznak. Bugarska i Makedonija su imale etničke i religijske sukobe znatno slabijeg intenziteta od Srbije, ali se zato tamo religijskoj osnovi sukoba ipak pridaje znatno veći značaj. Izgleda da činjenica manje umešanosti doprinosi tome da se u Bugarskoj i Makedoniji trezvenije sagledava suština velikih društvenih sukoba.

Ovome treba dodati i činjenicu da se većinska pravoslavna crkva u posmatranim zemljama ne doživljava samo kao čisto religijska institucija već da ona shvata i kao činjenica u nacionalnoj identifikaciji. Pripadanje pravoslavlju se, izgleda, u sve tri zemlje pre prihvata kao element nacionalnog identiteta, latentno versko socio-kulturno prilagođavanje i preusmeravanje duhovne energije ka odbrani od novih oblika vere i kao ideal prilikom formiranja javnog mnjenja i društvenog ponašanja (Kanev 2002: 75–96). Dakle, pravoslavna religija se ovde ne doživljava toliko kao stvar verovanja koliko se doživljava kao faktor identiteta. Velika razlika u podacima za Bugarsku u odnosu na Srbiju se može delom objasniti i činjenicom da

je u Bugarskoj zapaženo agresivno nadiranje nekih konfesija, imajući tu pre svega u vidu neke protestantske denominacije i islam, kao i brojne religijske pokrete i sekte. S obzirom na to da su bile finansijski jake, one su iskoristile prazninu koja je nastala slabljenjem dominantne tradicionalne crkve kao i teškom ekonomskom i moralnom krizom koja je nastupila po urušavanju socijalističkog poretka. Te konfesije su privlačile mlade ljude, ali i predstavnike nekih manjinskih zajednica kao što su Romi i Pomaci (Nikolov 1997).

Prethodnom zaključku doprinosi i podatak da se u Bugarskoj i Makedoniji ekonomska nerazvijenost nalazi na četvrtoj poziciji, a u Srbiji na šestoj. Naime ovaj stav u Bugarskoj prihvata više od polovine ispitane populacije (50,92%), u Makedoniji nešto ispod polovine (45,77%), dok u Srbiji ovu tvrdnju prihvata nešto više od trećine ispitane populacije. S obzirom na izuzetnu važnost ekonomskog faktora u postizanju i održavanju mira i stabilnosti na nekom prostoru, možemo tvrditi da studenti u Bugarskoj i Makedoniji znatno zrelije sagledavaju značaj ovog činioca od studenata iz Srbije. Štaviše, treba naglasiti da su ekonomski odnosi bazični odnosi u društvu te da se svi ostali društveni odnosi oblikuju zavisno od konfiguracije ekonomskih odnosa.

U Srbiji je na sedmom mestu „ratnička“ kultura balkanskih naroda. Ovaj stav je najviše prihvaćen u Makedoniji (36,42%) gde se nalazi na osmoj poziciji, zatim u Srbiji (26,94%) i na kraju u Bugarskoj (21,63%) gde je na poslednjem, devetom mestu.

Urušavanje socijalizma se nalazi na samom dnu prihvaćenosti (u Srbiji na osmom mestu – 26,26%, u Bugarskoj – 29,81% i Makedoniji – 33,58% na devetom mestu) kao uzrok sukoba na Balkanu. Naravno, problem nije bio toliko u samom urušavanju socijalizma koliko je bio u njegovoj nefunkcionalnosti i ideološkoj nefleksibilnosti koja je ometala racionalnu proizvodnju kako materijalnih dobara tako i ukupnog društvenog života (Lazić 1987). Ekonomska situacija u bivšoj Jugoslaviji je definitivno bila ključni podsticaj u raspadu socijalizma, ali i otpočinjanju ratnih sukoba i raspadu zajedničke države, dok su političke elite bile najznačajniji unutrašnji, u isto vreme subjektivni i strukturalni činilac koji je ove procese realizovao u sopstvenom političkom i ekonomskom interesu.

U Srbiji se na poslednjoj poziciji nalazi stav da su sukobi nastali kao rezultat nepoznavanja kulture susednih naroda koji prihvata tek 17,76% pripadnika studentske populacije. U druge dve zemlje ovaj stav je rangiran na sedmoj poziciji i u značajno većoj meri prihvaćen, u Bugarskoj ga prihvata 30,02% anketiranih, a u Makedoniji 36,94%, skoro dvadeset posto više ispitanih nego u Srbiji. Deo objašnjenja se može tražiti i u činjenici da je Bugarska članica Evropske unije te da su tamošnji mladi i obrazovani ljudi već počeli da prihvataju stanovište o važnosti prihvatanja drugih i drugačijih kao preventivne mere u prevazilaženju potencijalnih etničkih i religijskih sukoba. Makedonija je takođe imala izvesno pozitivno iskustvo u nekoliko pokušaja prevazilaženja sukoba sa albanskom manjinom u čemu je imala saradnju i pomoć onog dela međunarodne zajednice koji insistira na pošto-

vanju različitosti. Ovo nam takođe ukazuje i na mogućnost da je etnocentrizam u Srbiji na znatno višem nivou nego u ostale dve zemlje te da se ovde pridaje relativno mali značaj kulturnim osobenostima manjinskih grupa. Možemo pretpostaviti da je takav pogled na kulturne specifičnosti susednih i posebno manjinskih etničkih grupa, kao i diskriminatorni stav prema njima, u značajnoj meri doprinio, kao jedan od subjektivnih faktora, razvijanju sukoba na tlu bivše Jugoslavije (Golubović, Kuzanović i Vasović 1995: 219-224).

Druga celina je sastavljena od sedam tvrdnji koje se odnose na to šta može da doprinese miru i političkoj stabilnosti na Balkanu. Tvrdnje postavljene u okviru druge celine kao i njihov međusobni rang u posmatranim zemljama prema izboru odgovora „slažem se“ date su u tabeli 5.

Tabela 5: Rang posmatranih tvrdnji prema odgovoru „slažem se“

Miru (političkoj stabilnosti) na Balkanu može da doprinese:	Srbija	Bugarska	Makedonija
1. integracija svih balkanskih zemalja u EU	6	5	7
2. ulazak balkanskih zemalja u NATO	7	7	6
3. kulturna, ekonomska politička saradnja između svih balkanskih zemalja	2	1	3
4. razvoj mirovnih pokreta na Balkanu	5	6	5
5. obrazovanje i vaspitanje za mir mlade generacije	3	3	2
6. poštovanje i nepovredivost državnih granica	4	4	4
7. poštovanje ravnopravnosti svih građana, naroda i kultura na Balkanu	1	2	1

Najveće saglasnost je iskazana sa stavovima da miru i stabilnosti na Balkanu mogu da doprinesu poštovanje ravnopravnosti svih građana, naroda i kultura na Balkanu, zatim kulturna, ekonomska politička saradnja između svih balkanskih zemalja i obrazovanje i vaspitanje mlade generacije za mir. Ove stavke su u svim posmatranim zemljama bile rangirane od prvog do trećeg mesta s tim da je između prvorangirane i trećerangirane bila veoma mala razlika. Ta razlika je sve tri posmatrane zemlje iznosila približno 3,5% s tim da su ove stavke u Srbiji i Bugarskoj prihvatane u iznosu od preko 80% (Srbija: 80,07% –83,64%; Bugarska: 82,85% – 85,36%). U Makedoniji su pomenute stavke bile visoko prihvatane ali ipak vidno slabije (66,79% – 70,02%). To znači da mladi u ove tri zemlje, kada su u pitanju mir i politička stabilnost, najveća očekivanja imaju od razvoja domaćeg konteksta i prisustva kulture mira u svakoj od posmatranih zemalja pojedinačno, ali i na Balkanu kao celini. U prihvatanju tih različitosti ulogu imaju kako porodica tako i društvo u celini kroz adekvatne obrazovne sadržaje, ali i kroz medijsku i kulturnu prisutnost sadržaja koji mlade generacije okreću ka kulturi mira i saradnje među različitim narodima. Ono što je ovde bitno je da je trend prepoznat i to bi to trebalo da predstavlja jasan signal vladajućim strukturama i kreatorima kulturnih politika u kom pravcu treba da deluju.

Vidno ispod tri prvorangirane stavke nalazi se prihvatanje stavova da miru i stabilnosti na Balkanu mogu da doprinesu poštovanje i nepovredivost državnih granica i razvoj mirovnih pokreta na Balkanu. Ove stavke ukazuju na značaj koji ispitana populacija daje razvijanju politike mira koja se prepoznaje kroz poštovanje konvencije o nepovredivosti granica kao i uvažavanje značaja građanskih mirovnih inicijativa. Visoko prihvatanje stava o poštovanju i nepovredivosti državnih granica ima veliki značaj za konfliktna i postkonfliktna društva. Nažalost, sve tri posmatrane zemlje mogu sse smatrati konfliktnim društvima. Sa najoštrijim konfliktima se u novijoj istoriji srela Srbija koja je s jedne strane bila indirektno umešana u ratove u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, a s druge strane je imala i sukobe na sopstvenoj teritoriji koji su rezultirali stavljanjem jednog dela njene teritorije (Kosovo i Metohija) pod neuspešan protektorat međunarodne zajednice. Neadekvatna angažovanost mirovnih snaga je rezultirala samoproglašenjem nezavisnosti Kosova, koje su, između ostalih, priznale Bugarska i Makedonija, čime je direktno narušen suverenitet i teritorijalni integritet Srbije. Stoga je i razumljiva činjenica da se ova tvrdnja vidno više prihvata u Srbiji nego u ostale dve zemlje, za oko 9% više nego u Bugarskoj i za oko 13% više nego u Makedoniji. Građani Srbije prepoznaju znatno veću opasnost i ugroženost od secesionističkih političkih grupacija i teritorijalnih pretenzija nekih suseda nego što je to slučaj sa ostalim posmatranim zemljama. Stoga za njih znatno veći značaj ima pitanje poštovanja i nepovredivosti državnih granica nego što je to slučaj sa Bugarskom i Makedonijom. Unutrašnji sukobi su i tamo prisutni, ali oni nisu eskalirali do granica koje su imali u Srbiji.

Razvoj mirovnih pokreta kao faktor mira i stabilnosti na Balkanu prepoznaje 62,10% ispitanika iz Srbije. To je za oko 9% više nego u Bugarskoj i za oko 5% više nego u Makedoniji. Ovaj podatak je posebno zanimljiv s obzirom da je u Srbiji postojala i još uvek je aktuelna politička hajka nekih pripadnika tzv. nacionalno-patriotskog bloka i ekstremnih nacionalista protiv zagovornika politike mira i pomirenja. Štaviše, predstavnici mirovnih nevladinih organizacija su ovde već skoro dve i po decenije etiketiraju kao nacionalni neprijatelji i izdajnici. U više navrata su ispitivanja javnog mnjenja pokazivala negativan stav javnosti prema njima (Miladinović 2009: 51–60).

Možemo pretpostaviti da odsustvo većih oružanih sukoba i neposredne ratne opasnosti u Bugarskoj i Makedoniji nije delovalo dovoljno inspirativno da se u ove dve zemlje više razmišlja o značaju i ulozi mirovnih pokreta i organizacija u rešavanju etničko-religijskih konflikata. Ono što proizilazi kao pozitivan zaključak izveden na osnovu ovih podataka je da mlade generacije, budući intelektualci i stručnjaci, sve više prihvataju neminovnost suživota različitih naroda i njihovih kultura na zajedničkom prostoru.

Treću grupu unutar druge celine čine stavovi koji se odnose na značaj međunarodnog faktora, pre svega evroatlantskih integracija kao činioca koji može da doprinese miru i političkoj stabilnosti na Balkanu. Ovde spadaju tvrdnje da miru i

političkoj stabilnosti može da doprinese integracija svih balkanskih zemlja u Evropsku uniju i ulazak Balkanskih zemalja u NATO.

Za razliku od svih prethodnih stavova iz prvog pitanja, sada je evidentna velika razlika u prihvatanju među posmatranim zemljama. Kada je reč o tome da miru i političkoj stabilnosti na Balkanu može da doprinese integracija svih balkanskih zemalja u Evropsku uniju, vidno je da u Srbiji ovaj stav prihvata nešto manje od trećine ispitanih (29,52%) što je za oko 24% manje nego što je to slučaj u Bugarskoj (53,37%) ili Makedoniji (53,80%) gde isti stav prihvata nešto više od polovine ispitanih populaciji. Očigledno da su mladi (studenti) iz Srbije značajno veći euroskeptici od svojih vršnjaka iz druge dve zemlje. Deo odgovora na pitanje zašto je to tako sigurno treba tražiti i u ulozi međunarodnog faktora u razvijanju jugoslovenske i srpske krize od osamdesetih godina na ovamo. Ovde pre svega treba uzeti u obzir učešće evropskih zemalja u priznavanju novonastalih država prilikom raspada Jugoslavije, ali i prilikom uvođenja sankcija međunarodne zajednice tokom devedesetih, NATO bombardovanja iz 1999. ali i u priznavanju nezavisnosti Kosova mimo prihvatanja iste od strane Ujedinjenih nacija.

Ako uzmemo u razmatranje podatak da je Bugarska članica Evropske unije još od 2007. godine onda se nameće zaključak da mladi i obrazovani građani Bugarske još uvek nisu prepoznali značaj evropskih integracija za razvoj mira i stabilnosti na Balkanu. Da bismo mogli govoriti o tome da li su u pravu ili ne treba sačekati da prođe izvesno vreme, s obzirom na to da svetom i Evropom već neko vreme vladaju negativni ekonomski trendovi. Stoga, ne može se očekivati da će činjenica pripadanja Evropskoj uniji novopristiglim članicama doneti brz izlazak iz političkih i ekonomskih teškoća. Ipak, podatak da više od polovine mladih i posle nekoliko godina ima poverenje u evropske integracije ukazuje na to evropske integracije verovatno donose izvestan boljitak. Konačni sud o rezultatima evrointegracijskih procesa moći će se doneti tek sa istekom izvesnog vremena, odnosno uspostavljanjem izvesne istorijske distance.

S druge strane Makedonija je, poput Srbije, samo kandidat za prijem u Evropsku uniju i tu se ne može govoriti o bilo kakvom iskustvu pripadanja zajednici evropskih naroda. Naprotiv, ovde se može govoriti o optimističkim očekivanjima od evropskih integracija, ovo tim pre jer tek svaki peti (21,79%) mladi i obrazovan građanin Makedonije ne vidi Evropsku uniju kao faktor jačanja mira i političke stabilnosti na Balkanu. U Bugarskoj je udeo studenata sa takvim stavom više od četvrtine (27,50%) te se tamo, ipak, može konstatovati nešto manji optimizam bilo deklarisan bilo potencijalni (kroz broj onih koji nemaju jasno izgrađen stav o tome). U Makedoniji je optimizam značajno veći nego u Srbiji s obzirom na to da Makedonija nije prolazila kroz izuzetno teške međunarodno-političke krize kroz kakve je prolazila Srbija. Makedonija se nije konfrontirala sa međunarodnom zajednicom, a posebno ne sa najuticajnijim evropskim zemljama, stoga je i logično očekivati da će poverenje u evropske integracije biti značajno veće u Makedoniji nego u Srbiji.

Stav da miru i stabilnosti na Balkanu može da doprinese ulazak balkanskih zemalja u NATO prihvata svaki deseti ispitanik iz Srbije (11,21%), dve petine njih iz Bugarske (39,60%) i više od polovine ispitanih studenata iz Makedonije (53,89%). Ovde je reč o stavu sa ubedljivo najvećim razlikama u prihvatanju u tri posmatrane zemlje. Razlika između Srbije i Bugarske je oko 28% a između Srbije i Makedonije čak 42%, odnosno između Bugarske i Makedonije oko 14%. Mnoga ispitivanja javnog mnjenja tokom protekle dve decenije su pokazala da je u Srbiji veoma mali broj onih koji smatraju da bi zemlja trebalo da pristupi NATO-u. Naravno, kao i kod prethodne tvrdnje, i ovde se može smatrati da je velika odbojnost prema NATO-u posledice njegove prisutnosti u razvijanju političke krize na prostoru bivše Jugoslavije i kasnijim razvojem situacije na Kosovu koja je finalizirana NATO bombardovanjem i stvaranjem nove države na teritoriji Srbije. Takođe, ne treba zanemariti ni činjenicu da su stranke nacionalističke orijentacije, čiji uticaj do danas nije značajnije oslabio, uglavnom etiketirale NATO pakt kao neprijatelja srpskog naroda i silu koja ima kao jedan od svojih ključnih ciljeva na ovom prostoru razbijanje Srbije. Naravno, ovde se radi o momentu čija se težina s vremenom na vreme pojačava pogoršavanjem političke situacije u zemlji i regionu.

Bugarska je članica NATO pakta od 2004. godine. Od tada do trenutka prikupljanja podataka prošla je skoro cela decenija. To je ipak dovoljno vremena da se uvidi da li neka međunarodna integracija donosi dobrobit jednoj zemlji. Činjenica da dve petine mladih i obrazovanih ne prihvata evroatlantske integracije kao faktor mira i političke stabilnosti na Balkanu nasuprot podatku da se jedna trećina anketiranih ne slaže s ovim stavom već sama po sebi govori da se mladi u Bugarskoj nalaze u rascepu između ideje vojno-političkih i blokovskih integracija s jedne strane i politike neutralnosti s druge strane.

S druge strane, visoka prihvaćenost NATO integracija u Makedoniji govori o tome da tamošnji mladi i obrazovani vide veliki značaj ovog spoljno-političkog faktora u očuvanju mira i političke stabilnosti u zemlji. Ovo se može razumeti ako se uzme u obzir da je Makedonija u par navrata bila poprište etničkih sukoba makedonske i albanske strane. Albanska etnička zajednica u Makedoniji je veoma brojna, više od četvrtine ukupnog stanovništva čine Albanci. To znači da bi bilo kakva eskalacija etničkih sukoba u Makedoniji mogla da rezultira velikim krvoprolićem te je za građane Makedonije prisustvo jednog značajnog međunarodnog vojnopolitičkog faktora izuzetno važno za očuvanje relativno krhkog mira. S obzirom na to da je među anketiranim studentima bilo veoma malo Albanaca, pa čak i Turaka i deklariranih Bošnjaka i etničkih Muslimana, možemo pretpostaviti da je više od polovine deklariranih Makedonaca saglasno s tim da ulazak u NATO može da doprinese miru i političkoj stabilnosti na Balkanu. Dakle, dok se u Srbiji NATO doživljava kao opasnost po političku stabilnost i nacionalne interese, dotle se u Makedoniji NATO uglavnom doživljava kao faktor mira i stabilnosti. Ovo potkrepljuje podatak da manje od četvrtine ispitanika odbija da prihvati pomenuti stav.

Radi podsećanja treba naglasiti da su se od marta do juna 2001. godine vodili sukobi između makedonske policija i vojske i albanskih separatista. Sukob je završen intervencijom NATO pakta koji je nadgledao uspostavljanje primirja. Napravljen je dogovor po kom je Makedonija pristala da dâ više političke moći i kulturnu autonomiju albanskoj manjini, a albanska strana je odbacila separatističke zahteve i priznala makedonske institucije i predala oružje NATO paktu. Dakle, NATO se u makedonskom slučaju nedvosmisleno postavio kao faktor očuvanja mira i političke stabilnosti te je stoga i razumljivo što makedonski studenti imaju veliko poverenje u njega. Da nije bilo njegove intervencije sukob bi se možda pretvorio u krvavi rat sličan onom koji se odvijao na teritoriji Srbije. Dve susedne i u socijalnom, kulturnom i strukturalnom smislu prilično bliske zemlje imale su potpuno različita iskustva sa NATO paktom što je uslovalo da se uloga NATO-a kao faktor mira i stabilnosti na Balkanu vrlo različito doživljava u njima.

Treća celina je sastavljena od četiri tvrdnje koje se odnose na to šta može da doprinese miru i političkoj stabilnosti „u mojoj zemlji“. Tvrdnje postavljene u okviru treće celine kao i njihov međusobni rang u posmatranim zemljama prema izboru odgovora „slažem se“ date su u tabeli 6.

Tabela 6: Rang posmatranih tvrdnji prema odgovoru „slažem se“

Miru (političkoj stabilnosti) u mojoj zemlji može da doprinese	Srbija	Bugarska	Makedonija
1. ravnopravnost svih građana i naroda bez obzira na versku, nacionalnu i etničku pripadnost	4	4	2
2. ravnomerni regionalni razvoj unutar država	3	3	4
3. smanjenje socijalnih razlika, borba protiv siromaštva i za bolji kvalitet života svih građana i naroda	1	1	1
4. dalja izgradnja države na načelima prava; poštovanje i primena zakona	2	2	3

Zanimljivo je da postoji isti redosled prihvatanje sve četiri stavke u Srbiji i Bugarskoj s napomenom da je prihvatanje uglavnom veće u Srbiji. Generalno se sve navedene stavke u najvećoj meri prihvataju u Srbiji a u najmanjoj u Makedoniji.

U sve tri posmatrane zemlje se na prvom mestu našla stavka da miru i političkoj stabilnosti „u mojoj zemlji“ može da doprinese borba protiv siromaštva i za bolji kvalitet života svih građana i naroda. Najveće prihvatanje ove tvrdnje je registrovano u Srbiji (90,52), sledi za oko četiri procenta manje prihvatanje u Bugarskoj (86,68%) i oko 17% niža prihvaćenost u Makedoniji (73,35%). Ovaj nalaz navodi na zaključak da se pitanje socijalnih razlika i siromaštva očigledno doživljava kao gorući problem ne samo u svim posmatranim zemljama već generalno na Balkanu i jugoistočnoj Evropi. To kazuje da društvene nejednakosti i siromaštvo nisu prikriveni problemi već da je reč o vrlo transparentnim pojavama koje su očigledne ne samo oštrom oku stručnjaka već i pripadnicima svih gene-

racija i društvenih slojeva. Čini se da mladi i obrazovani iz Srbije najozbiljnije doživljavaju ovaj problem s obzirom da tek svaki deseti ne vidi značaj ovog pitanja za očuvanje mira i političke stabilnosti.

Stav da miru i stabilnosti „u mojoj zemlji“ može doprineti dalja izgradnja države na načelima prava kao i poštovanje i primena zakona, prihvata više od četiri petine pripadnika ispitivane populacije u Srbiji (82,08%) i Bugarskoj (82,44%) a nešto manje od dve trećine u Makedoniji (63,93%). Visoko prihvatanje ove tvrdnje je razumljivo s obzirom na to da sve tri posmatrane zemlje imaju autoritarnu političku tradiciju koja svoje korene vuče još iz daleke prošlosti i koja se toliko čvrsto ukorenila da čak ni napuštanje socijalizma nije za sobom povuklo omekšavanje autoritarnih obrazaca, kako u domenu političke vlasti tako ni u svakodnevnom životu običnih ljudi. U praksi građani ovih zemalja se još uvek susreću sa različitim oblicima kršenja ljudskih i građanskih prava tako da je razumljivo apostrofiranje ovog pitanja kao mogućeg pravca učvršćivanja mira i političke stabilnosti.

Tvrdnju da miru i stabilnosti može da doprinese ravnopravnost svih građana i naroda bez obzira na versku, nacionalnu i etnički pripadnost podržava četiri petine (82%) ispitanih iz Srbije, i oko dve trećine (64,98%) iz Bugarske i Makedonije (69,61%). Ovo je očekivano s obzirom na postojanje etničkih i religijskih sukoba koji su pominjani povodom prethodnog pitanja.

Poslednju stavku da ravnomenan regionalni razvoj unutar država može doprineti miru i političkoj stabilnosti prihvata četiri petine ispitane populacije u Srbiji (80,10%), nešto manje od tri četvrtine u Bugarskoj i nešto iznad polovine njih u Makedoniji. Makedonija je najmanja od posmatranih zemalja tako da u njoj pitanje neravnomenog regionalnog razvoja ne igra toliku ulogu kao u ostale dve zemlje. Štaviše, u Srbiji je neravnomenan, pre svega ekonomski, regionalni razvoj u značajnoj meri povezan sa prostorno-etničkim razmeštajem stanovništva. Neke od etničkih manjina upravo žive na prostorima koji su najslabije razvijeni, ovo pre svega važi za Rašku oblast (Sandžak) u kojem većinu čini muslimansko-bošnjačka manjina. Slično se može konstatovati za prostore sa velikom koncentracijom nekih drugih manjina (Albanaca, Bugara, Vlaha, Roma). S druge strane, u Beogradu kao privrednom, političkom i kulturnom centru Srbije najviše su koncentrisani većinski Srbi, kao i u Vojvodini, koja se kao celina može smatrati relativno razvijenim delom Srbije, a u kojoj živi i veliki broj pripadnika nekih manjinskih še grupa kao npr. Mađari ili Slovaci. To znači da se u trenucima većih ekonomskih teškoća, koje na žalost već dugi niz godina čine ekonomsku konstantu društva Srbije nezadovoljstvo ekonomskom situacijom može lako pretočiti u političko nezadovoljstvo zasnovano na etničkoj i religijskoj osnovi. Ovo posebno važi za relativno nerazvijena područja na kojima većinsko stanovništvo čine pripadnici nacionalnih manjina.

Na kraju nas je interesovalo kakav stav ima ispitivana populacija o potencijalnim budućim odnosima država koje pripadaju različitim civilizacijama tj. da li će one saradivati, sukobljavati se ili živeti jedne pored drugih bez mogućih kontakata. Ovim odgovorima je dodata i opcija „nemam stav/ ne mogu da procenim“.

Ubedljivo najučestaliji odgovor i prilično ujednačen u sve tri posmatrane zemlje jeste da će se zemlje koje pripadaju velikim civilizacijama u budućnosti sukobljavati. Učestalost ovog odgovora se kreće u rasponu od 37,48% u Makedoniji do 41,65% u Srbiji. S druge strane, najmanje prihvatani, ali takođe ujednačeni odgovori su da će navedene velike civilizacije živeti jedne pored drugih bez mogućih kontakata. Učestalost ovog odgovora se kreće u rasponu od 10,07% u Srbiji do 12,33% u Bugarskoj.

Politička dešavanja s kraja XX i početka XXI veka nam ukazuju na to da je prvopomenuti odgovor (sukobljavanje) veoma izgledan te da mladi u sve tri zemlje prilično realno i na žalost pesimistički sagledavaju situaciju u međunarodno-političkim odnosima. Naravno, to ne znači da je situacija nužno besperspektivna i pesimistički obojena. I pored brojnih i zaoštrenih sukoba posebno na relaciji Zapad Istok, gde se i pod Zapadom i pod Istokom podrazumevaju vrlo heterogeni skupovi zemalja u kojima dominiraju vrlo različite ideološke, političke i religijske orijentacije, vrlo su aktivne diplomatske inicijative na prevazilaženju problema kao i različita politička savezništva koja slabo upućenima izgledaju kao nemoguća. To znači da savremeni trenutak ne možemo a priori prihvatiti kao bezizlazan a sukob kao jedini moguć ishod.

Zašto je u sve tri posmatrane zemlje sukob modalni odgovor na ovo pitanje? Jedan od razloga sigurno treba tražiti u tome što je reč o postkonfliktnim društvima u kojima je psihoza ideoloških sukobljenosti i etničkih i verskih netrpeljivosti još uvek prisutna. Potrebno je vreme dok se ljudi naviknu na mogućnost kompromisa i mirnih rešenja u prevazilaženju globalnih tj. međunarodno-političkih društvenih protivrečnosti.

Preostala dva odgovora su veoma slična u Srbiji i Makedoniji i značajno različita u odnosu na Bugarsku. U Srbiji (31,82%) i Makedoniji (30,26%) ispitanici su se u neznatno manje od trećine slučajeva izjasnili da o ovome nemaju stav, odnosno da nisu u mogućnosti da procene koji bi odgovor mogao da bude najadekvatniji. U Bugarskoj je takvih odgovora upola manje. Sa druge strane, odgovor da će zemlje koje pripadaju pomenutim velikim civilizacijama saradivati u Srbiji daje tek svaki šesti ispitanik (16,46%), a u Makedoniji to čini između četvrtine i petine ispitanika (22,04%). Isti odgovor daje svaki treći bugarski student.

Možemo se zapitati otkud ovakve razlike. Pre svega ovde opet treba naglasiti da je Bugarska članica Evropske unije. Drugim rečima, građani Bugarske, a posebno pripadnici mlađih generacija su već imali priliku da shvate značaj globalnih integracija. S druge strane intenzitet etničkih i religijskih sukoba u Bugarskoj tokom novijeg perioda nije bio toliko jak kao u Srbiji i Makedoniji. Za razliku od ostalih Srbija je indirektno bila prisutna u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije i to kako na njenoj teritoriji (Kosova i Metohija) tako i van nje (Bosna u Hercegovina i Hrvatska). U tim sukobima se našla i na lošem glasu od strane dela međunarodne zajednice, trpela sankcije i bombardovanje NATO alijanse. Odjek svih tih dešavanja, i pored svih promena koje su u međuvremenu izvršene, još uvek narušava politički imidž Republike Srbije. U Makedoniji je situacija neznatno bolja i to

se, u ovom kontekstu, može objasniti činjenicom da je tamo posredovanje međunarodne zajednice dovelo do kakvog–takvog popuštanja etničkih napetosti što se prepoznaje i kroz nešto veći broj onih koji veruju da će u budućnosti biti moguća saradnja zemalja koje pripadaju različiti civilizacijama

Poslednji odgovor (nemam stav/ne mogu da procenim) nosi u sebi opterećenje sukobima iz bliže prošlosti i odiše nepoverenjem i međusobnim zaziranjem pripadnika različitih civilizacija. To opterećenje je očigledno znatno veće u Srbiji i Makedoniji nego u Bugarskoj te stoga mladi u prve dve zemlje u većem broju slučajeva odbijaju da se izjasne o globalnoj budućnosti po pitanju mira i političke stabilnosti. U Bugarskoj se razlika u učestalosti ovog odgovora u odnosu na Srbiju i Makedoniju prelijeva u korist saradnje.

Na osnovu prikazanih podataka stiče se utisak da je danas prisutan proces deetnifikacije društvene svesti koji prati jačanje kulture mire kao alternative dosadašnjoj „ratničkoj svesti“. Naznake deetnifikacije svesti u Srbiji su uočene još polovinom devedesetih (Vasović, Gligorijević 2011: 103–118). Ovde posebno treba naglasiti visoku prihvaćenost tvrdnji u okviru treće celine koja ukazuje na to da je nacionalni projekt iz devedesetih neosnovan, te da rešenja krupnih društvenih problema treba tražiti u globalnim integracijama i politici mira i aktivne koegzistencije različitih etničkih grupa i njihovih kultura. Rešenja pre svega treba tražiti u prevazilaženju društvenih nejednakosti, društvenog raslojavanja i socijalne isključenosti, a posebno u prevazilaženju autoritarne svesti i autokratskog stila vladanja. To znači da se sa daljim učvršćivanjem mira i saradnje balkanskih naroda može očekivati slabljenje značaja etničkih momenata i identiteta zasnovanih na njima i jačanje značaja individualnih okvira identifikacije koji bi trebalo da predstavljaju svojevrsnu ličnu jednačinu svakog pojedinca u kojoj će primarno mesto zauzeti lično postignuće (obrazovanje, profesija, mesto življenja, socijalno-klasni položaj i slično), a ne kolektivna pripadnost primordijalnog tipa. Naravno, da bi se to postiglo, bitno je raditi na ravnomernom razvoju privrede balkanskih zemalja. Jedna analiza s kraja dvadesetog veka nagoveštava, kroz analizu socijalnog položaja pripadnika manjinskih etničkih zajednica u Bugarskoj, da je njihova ekonomska situacija značajno lošija od ekonomske situacije većnske etničke grupe što predstavlja izvor brojnih stereotipa i predrasuda na kojima se dalje grade etničke distance (Toova 1998) koje lako postaju izvor sukoba. Dokle god nema ekonomskog prosperiteta, ljudi su skloni različitim racionalizacijama krize u kojima se obično krivica prebacuje na etničke i religijske grupe iz njihovog susjedstva. Studenti u Srbiji, Bugarskoj i Makedoniji kao budući intelektualci i profesionalni lideri u velikom broju osećaju potrebu za deetnifikacijom i pronalaženjem različitih formi identiteta koji neće biti zasnovani na kolektivnom zamišljanju zajedničke pripadnosti (Anderson 1998) već na akcijama koje oni budu sprovodili s ciljem da uredi sopstveni život.

Da je kultura mira nešto što treba negovati najbolje se vidi iz podatka da najveće poverenje u buduću saradnju država koje pripadaju različitim civilizacijama pokazuju ispitani studenti iz Bugarske. To bi trebalo da predstavlja povoljan signal

za nas u Srbiji, koji još uvek imamo neprijatna sećanja na sukobe iz devedesetih, da samo globalne integracije i saradnja sa pripadnicima različitih zemalja i etničkih grupa može dovesti do postepenog otvaranja poverenja prema drugima i drugačijima i gušenja ksenofobije. To je moguće jedino uz međunacionalni dijalog, uzajamno uvažavanje i poštovanje kulturnih različitosti. Čini se da su naši studenti, i pored svih teškoća sa kojima se naše društvo bori, ipak na putu da prevladaju nasleđene strahove i nepoverenja i da time otvore put saradnje i mira prvo sa zemljama i narodima iz našeg neposrednog okruženja a zatim i sa ostalima.

Ovo, na žalost nije jednostavan proces. Zapadni Balkan je još uvek opterećen brojnim protivrečnostima među kojima etničke protivrečnosti imaju dominantno mesto. Veliko prisustvo etničkih i socijalnih distanci ukazuje na to je potrebno uložiti dosta napora da bi se međunacionalne napetosti svele na minimum. Postojeće distance u sebi nose veliki konfliktni potencijal. Povremeni incidenti koji se dešavaju u posmatranim zemljama vrlo često imaju za cilj da poljuljaju međunacionalno poverenje zarad partikularnih interesa pojedinih političkih grupa kao i centara društvene moći. U tom kontekstu izuzetno je bitno da se očuva svest o tome da mir i razumevanje među narodima nemaju alternativu, tim pro što je ovaj prostor vekovima unazad poprište brojnih sukoba. Upravo u tome treba da igraju veliku ulogu oni koji će u bliskoj budućnosti preuzeti odgovorne pozicije u profesionalnom životu a to su pre svega mladi i visokoobrazovani ljudi.

Literatura

- Anderson, B. (1998) *Nacija zamišljena zajednica*. Beograd: Plato.
- Bideleux, R & Jeffries, I (2007) *The Balkans: A Post-Communist History*. London and New York: Routledge.
- The State Statistical Office, "Dame Gruev" - 4 (2005) *Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Macedonia, 2002, Total Population, Households And Dwellings Spored According to the Territorial Organization of the Republic of Macedonia*, Book XIII, Skopje.
- The State Statistical Office, "Dame Gruev" – 4 (2015) *Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Macedonia, 2002, Total Population, Households And Dwellings, Final Data By Settlements, Total Population According to the Ethnic Affiliation, Mother Tongue and Religion*, (2015) Book X, , Skopje.
- Đurić, V. i drugi (2014) *Etnokonfesionalni i jezički mozaik Srbije*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Statistical Office of the Republic of Serbia (2012) *Ethnicity, Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia*, Belgrade.
- Georgievski, P (2006) „Etnička distanca u Makedoniji“, u *Kulturni i etnički odnosi na Balkanu – mogućnosti regionalne i evropske integracije*. Niš: Filozofski fakultet, 177–198.

- Golubović, Z. Kuzmanović, B. i Vasović, M. (1995) *Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba*. Beograd: "Filip Višnjić".
- Hantington, S. (2000) *Sukob civilizacija*. Podgorica, Banja Luka: CID, Romanov.
- Ivanov, J. (2008) „Međuetnički odnosi na Balkanu u svetlu etničke i konfesionalne distance“ u *Kvalitet međuetničkih odnosa i kultura mira na Balkanu*, Niš: Filozofski fakultet u Nišu, Centar za sociološka istraživanja, 59-75.
- Kanev, P. (2002) „Religion in Bulgaria after 1989: Historical and socio-cultural aspects“, *South-East Europe Review*, no. 1. 75–96.
- Lazić, M. (1987) *U susret zatvorenom društvu*. Zagreb: Naprijed.
- Makedonija <http://hr.wikipedia.org/wiki/Makedonija>.
- Mantarova, A, Zakharijeva, M (2007) „Ethnic Tolerance in Bulgarian Society“, u *Identiteti i kultura mira u procesima globalizacije i regionalizacije Balkana*. Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu. 265–276.
- Miladinović, S. (2007) „Stanje nacionalne tolerancije u Srbiji“ u *Tehnologija, kultura, razvoj*. Beograd: Udruženje „Tehnologija i društvo“ Institut „Mihajlo Pupin“ Centar za istraživanje razvoja nauke i tehnologije, str.164–173.
- Miladinović, S. (2008) „Etnička i socijalna distanca prema Romima“. *Sociološki pregled*, 42(3), 417–437.
- Miladinović, S. (2008) *Društvo u raskoraku*. Beograd: Nova srpska politička misao.
- Miladinović, S. (2009) „Poverenje u društvene institucije u kontekstu globalne krize“, u *Tehnologija, kultura i razvoj XVI*. Beograd: Udruženje tehnologija i društvo, 51–60.
- Nikolov, S. E. (1997) Integration of the Ethnic Minorities in the Bulgarian Armed Forces, Sofia: Bulgarian academy of Science, p. 6. <http://www.nato.int/acad/fellow/95-97/nikolov.pdf>.
- Pamporov, A (2009) *Social Distances and Ethnic Stereotypes Towards Minorities in Bulgaria*. Sofia: Institute Open Society. http://ethnos.bg/data/file/Documents/Researches/July_2009_SocialDistancesReport.pdf.
- Petrović, J. S. Miladinović, S. M. (2014) „Profil etničkog distanciranja studenata Univerziteta u Nišu“, u: *Nauka i savremeni univerzitet: Istoriografija i savremeno društvo*. Niš: Filozofski fakultet, str. 248-264.
- Popadić, D. (2010) Put iz bratstva i jedinstva – etnička distanca građana Srbije“, u *Kako građani Srbije vide tranziciju, istraživanje javnog mnjenja tranzicije*, str. 105-121. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung.
- Преброяване на населението и жилищния фонд в република България* (2011). Национален статистически институт, <http://censusresults.nsi.bg/Census/Reports/2/2/R7.aspx>.
- Преброяване на населението и жилищния фонд в република България* (2011a) Национален статистически институт, <http://censusresults.nsi.bg/Census/Reports/2/2/R10.aspx>

- Sharlamanov, K. Jovanoski, A. (2013) "The Ethnic Relations in the Macedonian Society Measured Through the Concept of Affective Social Distance". *American International Journal of Social Science*, Vol. 2 No. 3; pp. 33-39.
- State Report Submitted By the Federal Republic of Yugoslavia Pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (2002).
<http://www.docstoc.com/docs/55057373/FEDERAL-REPUBLIC-OF-YUGOSLAVIA>
- Tomova I. (1998) *Ethnic Dimensions of Poverty in Bulgaria*, The World Bank.
<http://siteresources.worldbank.org/EXTGLDEVLEARN/Resources/IlonaTomova.pdf>
- Vasović, M. i Gligorijević, M. (2011) „Demokratski procesi u Srbiji i proces deetnifikacije društvene svesti“, *Godišnjak FPN*, br. 5. jun. Str. 103-118.

Slobodan Miladinović
Univerzitet u Nišu
Fakultet organizacionih nauka
Beograd

STUDENTS' ATTITUDES ABOUT THE CAUSES OF CONFLICTS AND THE FACTORS THAT MAY CONTRIBUTE TO THE PRESERVATION OF PEACE AND POLITICAL STABILITY ON THE BALKANS

Abstract: The Western Balkans has the name "powder keg" with reason. It was a place of constant conflicts for centuries. Contemporary moment is globally marked as a time of global integration. Therefore, the question arises of how to maintain peace and stability and build a culture of peace as an alternative to this region dominating "warrior culture". Within it will be analyzed responses of the students of the three countries Zapadni Balkan sa razlogom nosi naziv bureta baruta to the questions about the causes of conflict in the last few decades and about the factors that may contribute to the preservation of peace and political stability in the Balkans.

Keywords: Peace, Balkans, political stability, ethnic conflicts, student population

Prilozi

Tabela 7: Po Vašem mišljenju sukobi na Balkanu tokom protekle dve decenije nastali su kao rezultat (%)

Po Vašem mišljenju sukobi na Balkanu tokom protekle dve decenije nastali su kao rezultat	Srbija			Bugarska			Makedonija		
	Slažem se	Ne slažem se	Nemam stav o tome	Slažem se	Ne slažem se	Nemam stav o tome	Slažem se	Ne slažem se	Nemam stav o tome
interesa političkih elita	80,30	3,57	16,13	80,54	8,93	10,54	67,37	11,21	21,42
nacionalizma balkanskih naroda	47,77	24,63	27,60	46,24	34,13	19,63	45,45	26,65	27,90
mešanja stranih sila u odnose balkanskih zemalja	78,97	7,63	13,41	69,11	17,32	13,57	55,67	17,68	26,65
sukoba različitih religija	38,50	37,76	23,74	53,28	30,66	16,06	48,01	27,74	24,25
sećanja na sukobe u prošlosti	46,67	30,91	22,41	49,54	33,88	16,58	40,80	31,34	27,86
ekonomske nerazvijenosti balkanskih zemalja	38,33	35,14	26,54	50,92	31,73	17,34	45,77	28,86	25,37
nepoznavanja kulture susednih naroda	17,76	54,38	27,87	30,02	53,78	16,21	36,94	35,82	27,24
urušavanja socijalizma	26,26	28,59	45,15	29,81	39,26	30,93	33,58	28,11	38,31
"ratničke kulture" balkanskih naroda	26,94	42,19	30,87	21,63	43,25	35,12	36,42	25,91	37,67

Tabela 8: Miru (političkoj stabilnosti) na Balkanu može da doprinese (%)

Miru (političkoj stabilnosti) na Balkanu može da doprinese	Srbija			Bugarska			Makedonija		
	Slažem se	Ne slažem se	Nemam stav o tome	Slažem se	Ne slažem se	Nemam stav o tome	Slažem se	Ne slažem se	Nemam stav o tome
integracija svih balkanskih zemalja u EU	29,52	38,75	31,73	53,37	27,50	19,13	53,80	21,79	24,41
ulazak balkanskih zemalja u NATO	11,21	57,02	31,77	39,60	32,48	27,92	53,86	22,89	23,26
kulturna, ekonomska, politička saradnja između svih balkanskih zemalja	80,22	7,37	12,41	85,36	7,50	7,14	66,79	15,05	18,16
razvoj mirovnih pokreta na Balkanu	62,10	13,46	24,44	52,96	18,52	28,52	56,73	17,71	25,56
obrazovanje i vaspitanje za mir mlade generacije	80,07	6,27	13,65	82,85	7,76	9,39	69,36	11,83	18,80
poštovanje i nepovredivost državnih granica	73,01	7,61	19,39	64,05	14,78	21,17	60,32	14,80	24,88
poštovanje ravnopravnosti svih građana, naroda i kultura na Balkanu	83,64	6,15	10,21	84,82	7,32	7,86	70,02	10,57	19,40

Tabela 9: Miru (političkoj stabilnosti) u mojoj zemlji može da doprinese (%):

Miru (političkoj stabilnosti) u mojoj zemlji može da doprinese	Srbija			Bugarska			Makedonija		
	Slažem se	Ne slažem se	Nemam stav o tome	Slažem se	Ne slažem se	Nemam stav o tome	Slažem se	Ne slažem se	Nemam stav o tome
ravnopravnost svih građana i naroda bez obzira na versku, nacionalnu i etničku pripadnost	82,00	9,99	8,01	64,98	26,71	8,30	69,61	17,43	12,95
ravnomerni regionalni razvoj unutar država	80,10	6,92	12,98	72,02	11,73	16,25	55,10	22,64	22,26%
smanjenje socijalnih razlika, borba protiv siromaštva a za bolji kvalitet života svih građana i naroda	90,52	3,57	5,91	86,68	7,64	5,68	73,35	10,83	15,82
dalja izgradnja države na načelima prava; poštovanje i primena zakona	82,08	4,82	13,10	82,44	5,56	12,01	63,93	14,55	21,52

Tabela 10: Po Vašem mišljenju, države koje pripadaju velikim civilizacijama (zapadnoj, muslimanskoj, pravoslavnoj, istočnjačkoj) u budućnosti će (%):

Po Vašem mišljenju, države koje pripadaju velikim civilizacijama (zapadnoj, muslimanskoj, pravoslavnoj, istočnjačkoj) u budućnosti će:			
	Srbija	Bugarska	Makedonija
Saradivati se sukobljavati	16,46	32,47	22,04
živeti jedna pored drugih bez mogućih kontakata	41,65	38,72	37,48
Nemam stav/ne mogu da procenim	10,07	12,33	10,21
	31,82	16,49	30,26

